

De Minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap
Mevrouw dr. J. Bussemaker
Postbus 16375
2500 BJ Den Haag

Datum: 20 december 2012
Kenmerk: rc-2012.06446/8

Onderwerp: Advies Kandidaten Europees Erfgoedlabel

Geachte mevrouw Bussemaker,

U heeft de Raad voor Cultuur gevraagd om te adviseren over de nationale voorselectie voor het Europese Erfgoedlabel. In totaal hebben acht sites door middel van een aanvraagformulier kenbaar gemaakt zich te willen kandideren. Dit zijn: Kamp Westerbork, de Romeinse Maasbrug te Cuijck, het Nationale park de Hoge Veluwe, het Kloosterkwartier te Sittard, de Linie 1629 te Den Bosch, Huis Doorn, Arp Schnitger - Europees orgelbouwer in Groningen - en het Vredespaleis te Den Haag. Nederland mag deze eerste ronde maximaal vier kandidaten voordragen.

Vooraf

De aanvragen zijn in een kort tijdsbestek tot stand gekomen, zoals u ook in uw adviesaanvraag al meldt. Dit heeft gevolgen gehad voor de kwantiteit en kwaliteit van de aanvragen. De raad vindt het jammer dat het positieve initiatief van Nederland om sites voor te dragen niet meer tijd heeft gekregen. Nederland is per slot van rekening een 'nieuwe aanvrager'. Potentiële sites moeten niet alleen op de hoogte worden gebracht van het bestaan en de inhoud van het Erfgoedlabel; ze moeten ook in staat worden gesteld alle bestuurlijke afspraken te kunnen maken om te kunnen voldoen aan de eisen die de Europese Unie in Besluit 1194/2011 aan sites stelt.

De raad is ervan overtuigd dat beduidend meer kansrijke sites een aanvraag ingediend zouden hebben als er meer tijd en aandacht voor het initiatief was geweest. Om het tijdgebrek te compenseren, pleit de raad ervoor dat Nederland, eventueel in gezamenlijkheid met andere Europese landen die voor het eerst vier kandidaten mogen voordragen, de Europese Commissie verzoekt om bij de volgende ronde in 2014 niet twee, maar drie kandidaten te mogen voordragen.

Tussentijds kan het Europese Erfgoedlabel breder onder de aandacht worden gebracht, zowel onder potentiële sites als onder potentiële bezoekers van sites met een Europees Erfgoedlabel. Om naamsbekendheid te verkrijgen, kan een publieksvriendelijke benadering van het instrument nuttig zijn. De raad stelt voor om door middel van een publicatie op een wervende wijze de achterliggende gedachte van het Erfgoedlabel te verduidelijken. Zo wil de raad zich inzetten om het nationale, thematische kader beter voor het voetlicht te brengen. Daarnaast biedt een publicatie ook de mogelijkheid om praktische informatie over het Erfgoedlabel aan te bieden. Aan de hand hiervan kunnen potentiële kandidaten zich op de inhoud van het Europese Erfgoedlabel oriënteren en kan ook het potentiële publiek kennismaken met dit Europese initiatief.

Krachtig inzetten op de educatieve doelstelling van het Erfgoedlabel is een effectief middel om de huidige en toekomstige generatie nauwer bij de onderliggende waarden en het integratieproces van Europa te betrekken.

Het project Europa als project van vrede en recht

In zijn advies van mei 2012 over het thematische kader stelde de raad dat Nederland in de naoorlogse periode zich doorgaans steeds een groot voorstander van de Europese samenwerking heeft getoond. Nederland mag dan ook niet ontbreken in het Europese Erfgoedregister.

Het is bovendien van groot belang om in Nederland en daarbuiten het besef te stimuleren dat het naoorlogse Europa vooral een project is voor vrede en recht, in een weefsel van verdragen en andere vormen van onderlinge verbondenheid.

De Europese lidstaten delen een uiterst bewogen geschiedenis en hebben als reactie daarop een set waarden ontwikkeld die in de rest van de wereld wordt erkend en herkend. In ideologisch opzicht is het naoorlogse Europa op veel meer gebaseerd dan alleen de wens om een vrijhandelszone te creëren. De Europese integratie is immers voortgekomen uit de verschrikkingen van twee wereldoorlogen. Vrede en recht zijn de pijlers waarop het project Europa gebouwd is. In dat licht beziet de raad het streven om door middel van het instrument Erfgoedlabel de nadruk op de eenheid in verscheidenheid te leggen.

De raad kijkt uit naar het moment dat Europese landen voor grootschalige, gezamenlijk beheerde erfgoedsites van transnationale betekenis een Europees Erfgoedlabel aanvragen. Zo ver is het nog niet.

Verantwoording

Het voornaamste doel van het Europese Erfgoedlabel is om, met name bij de jongere generatie, gevoel en bewustzijn te vergroten voor de bindende Europese waarden, voor de bijdragen die de afzonderlijke lidstaten aan het Europese integratieproces hebben geleverd en voor de gedeelde geschiedenis.

De acht voorgelegde aanvragen heeft de raad conform zijn brief van 8 november 2012 op de volgende drie criteria getoetst. In volgorde van belangrijkheid:

1. De componenten van de Europese dimensie
2. Aansluiting op het nationale, thematische kader
3. Bedrijfsplan, draagvlak, educatie, continuïteit

Ad 1. Het belangrijkste criterium om in aanmerking te komen voor het Europese Erfgoedlabel is de Europese dimensie van een site. Die heeft drie mogelijke componenten:

- Een site heeft een belangrijke rol gespeeld in de Europese geschiedenis en/of
- een site heeft een belangrijke rol gespeeld in de Europese cultuur en/of
- een site heeft een belangrijke rol gespeeld in de Europese eenwording/opbouw van Europa

Ad 2. Naast aandacht voor gedeelde Europese waarden en geschiedenis is het ook van belang dat een site de regionale en nationale diversiteit in Europa benadrukt. Om hiervoor een kader te bieden, heeft de raad in april van dit jaar vier thema's voorgesteld: *Tolerantie & Recht, Cultuur & Sport, Mobiliteit & Maakbaarheid, Geld & Koopmanschap*.

De toenmalige staatssecretaris van Cultuur heeft het advies over het thematische kader overgenomen.¹

Ad 3. Wanneer een site positief was beoordeeld op de twee inhoudelijke criteria volgde de derde fase van de beoordeling: de aanwezigheid van een participatieprogramma, met name gericht op de huidige en toekomstige jongere generatie bezoekers, en de financiële en organisatorische haalbaarheid daarvan - mede met het oog op continuïteit.

Algemene indruk

De kandidaten hebben gebruikgemaakt van het aanvraagformulier dat is opgesteld door de Europese Commissie. Hierin is uiteraard geen rekening gehouden met het specifiek voor de Nederlandse situatie in het leven geroepen thematische kader. In de huidige opzet heeft het thematische kader dan ook nauwelijks een rol kunnen spelen. Het spreekt voor zich dat de raad hiermee rekening heeft moeten houden. De raad adviseert om ten behoeve van de toekomstige aanvraag rondes de kandidaten explicieter te vragen op welke wijze een site past in het thematische kader.

Daarnaast heeft de raad er rekening mee gehouden dat er weinig tijd beschikbaar is geweest om de bedrijfsmatige ondersteuning van een plan volledig en tot op de details uit te schrijven.

---

¹ <http://www.cultureelerfgoed.nl/actueel/persberichten/bakens-van-europa>

Voordracht kandidaten

De raad adviseert deze ronde twee sterke kandidaten voor te dragen voor het Europese Erfgoedlabel: Kamp Westerbork en het Vredespaleis. Voor een volledig overzicht van de beoordelingen van de kandidaten verwijst de raad naar het overzicht van de samenvattingen en beoordelingen van de afzonderlijke aanvragen.

Kamp Westerbork en het Vredespaleis vertegenwoordigen beide belangrijke, in zekere zin naar elkaar verwijzende, gebeurtenissen uit de recente geschiedenis van Europa. Het Vredespaleis is immers in het leven geroepen om het soort oorlog te voorkomen waar Kamp Westerbork zo pijnlijk van getuigt en van moet blijven getuigen. De betekenis van de beide sites tezamen is omvangrijk. Beide sites ontsluiten een cruciaal onderdeel van scharnierpunten in de Europese geschiedenis. Beide sites symboliseren op hun manier de noodzaak om een Europese Unie op te bouwen. Bovendien kan aan de hand van deze sites de rol van Europa in de wereld op een gelaagde manier onder de aandacht worden gebracht.

Zowel het Vredespaleis als Kamp Westerbork heeft educatieve activiteiten ontwikkeld, waarmee veel jongeren aangesproken en bereikt kunnen worden. De sites zijn voldoende toegankelijk en beschikken over voldoende draagvlak en organisatorisch vermogen om continuïteit te kunnen waarborgen.

De raad heeft zich in zijn beoordeling ook laten leiden door de statuur van de sites. Hij heeft zich daarbij steeds afgevraagd waarvan de jongeren van buiten Nederland nu precies op de hoogte zouden moeten worden gebracht om cruciale aspecten van de Europese geschiedenis en Europese integratie te kunnen begrijpen, en om de daarop ontwikkelde waarden te kunnen koesteren. Volgens de raad leveren de biografieën van het Vredespaleis en Kamp Westerbork een belangrijk venster om “Europa” in een groter verband te kunnen zien.

Tot slot

Samenvattend adviseert de raad om een compacte en inhoudelijk sterke voordracht te doen. Het Vredespaleis en Kamp Westerbork symboliseren niet alleen de Nederlandse bijdrage aan de Europese geschiedenis; zij maken het ook mogelijk om op een gelaagde manier inzicht te geven in de redenen om werk te maken van de Europese integratie en deze te zien als een project van vrede en recht. Om een kansrijke voordracht te doen, adviseert de raad om aanvragen waar nodig aan te passen, aan te vullen en te redigeren.

Aanvullend adviseert de raad om ten behoeve van de volgende aanvraagronde krachtig in te zetten op de educatieve functie van het Europese Erfgoedlabel. Zo kan een wervende publicatie veel bijdragen aan vergroting van de bekendheid van het Erfgoedlabel en de achterliggende gedachten.

De raad constateert dat het specifiek Nederlandse thematische kader in deze eerste aanvraagronde nauwelijks een plek heeft gekregen. Dit is niet verwonderlijk, omdat de aanvraagformulieren door de Europese Commissie zijn opgesteld. De raad adviseert om op zoek te gaan naar een passende manier om het kader bij toekomstige aanvraagrondes wel een rol te laten spelen.

Samenvattingen en beoordelingen

1. Kamp Westerbork

Symbolische waarde voor Europese geschiedenis

Kamp Westerbork wil mensen herinneren aan de Europese geschiedenis in de periode vlak voor, tijdens en na de Tweede Wereldoorlog. Vlak voor de Tweede Wereldoorlog werden hier de uit Duitsland en Oostenrijk gevluchte Joden opgevangen. Tijdens de bezetting nam het lot van Westerbork een radicale wending. In plaats van toevluchtsoord werd het kamp in die periode gebruikt als nazi-doorgangskamp. Na de Tweede Wereldoorlog fungeerde het kamp weer als opvangcentrum; eerst voor geïnterneerde NSB'ers, daarna voor dienstplichtige militairen in de koloniale oorlogen en uiteindelijk voor repatrianten uit Nederlands-Indië, onder wie een grote Molukse gemeenschap. Tot 2015 werkt het herinneringscentrum in internationaal verband samen aan het project *In het spoor van Anne Frank/Auf dem Weg von Anne Frank*. Westerbork wordt internationaal erkend als kenniscentrum en de site staat in relatie met andere Holocaustlocaties.

Uit de aanvraag wordt duidelijk dat de verschillende stadia in de geschiedenis van het kamp aanleiding geven om het belang van de Europese waarden te benadrukken en breed onder de aandacht te brengen.

Symbolische waarde voor Europese cultuur

Hoewel Kamp Westerbork geregeld kunstenaars uitnodigt om werk te maken, is de culturele invalshoek hier niet van toepassing.

Symbolische waarde voor Europese eenwording

Kamp Westerbork getuigt op een omgekeerde wijze van de Europese eenwording; in die zin dat de Holocaust een periode van de Europese geschiedenis vertegenwoordigt die de gezamenlijke Europese landen niet herhaald willen zien. Westerbork streeft er volgens de aanvraag naar om het belang van de gemeenschappelijke Europese waarden uit te dragen. Kamp Westerbork ziet het Europese Erfgoedlabel als opstap naar het transnationaal verbinden van meer van dit soort erfgoed sites in Europa.

Aansluiting op de vier thema's: Tolerantie & Recht, Mobiliteit & Maakbaarheid, Cultuur & Sport, Geld & Koopmanschap.

Kamp Westerbork is, zij het als contramal, verbonden aan het thema Tolerantie & Recht.

Management, draagvlak, continuïteit:

Bezoekersontvangst: De site beschikt al geruime tijd over een herinneringscentrum. Kamp Westerbork ontvangt jaarlijks 140.000 bezoekers. De site is alle dagen van het jaar toegankelijk voor publiek. De bezoekersaantallen zijn volgens de aanvraag het afgelopen decennium jaarlijks met bijna vijf procent gestegen.

Educatie: Kamp Westerbork beschikt over 8fte voor educatieve medewerkers. Het herinneringscentrum spant zich in om jongeren te bereiken, onder meer via scholen. Jaarlijks ontvangt de site volgens de aanvraag meer dan 1000 schoolgroepen. In de toekomst beschikt de site over meer faciliteiten om zijn educatieve ambities te verwezenlijken. Het herinneringscentrum organiseert onder meer educatieve reizen voor leraren. Daarnaast heeft het herinneringscentrum een bijzondere leerstoel ingesteld aan de Vrije Universiteit Amsterdam. Vanuit die positie wordt, ook in internationaal verband, onderzoek gedaan naar oorlogslandschappen, trauma en bezetting, alsmede naar archeologische vondsten op sites. Er zal een glazen paviljoen over de commandantwoning worden geplaatst. Daar kunnen groepsontvangsten en educatieve programma's plaatsvinden.

Conclusie en advies

Kamp Westerbork belichaamt een deel van juist die geschiedenis waarmee het naoorlogse Europa heeft willen afrekenen. Kamp Westerbork symboliseert de *raison d'être* van de Europese Unie.

De mogelijkheid bestaat om een transnationaal verband te leggen tussen andere Europese erfgoedsites. Daarmee zou Kamp Westerbork zijn Europese dimensie nog meer kunnen versterken. De raad vindt het belangrijk dat Kamp Westerbork, als laatste Nederlandse verblijfplaats van Anne Frank, participeert in het project *In het spoor van Anne Frank*. Net als alle andere Tweede Wereldoorlog-erfgoedsites heeft Kamp Westerbork betekenis voor heel Europa. Jongeren krijgen hier en passant ook informatie over andere, Nederlandse aspecten van de geschiedenis van het kamp.

Kamp Westerbork is een kansrijke kandidaat voor het Europese Erfgoedlabel. De site onderneemt zeer veel om Europese jongeren te trekken en hen, mede ondersteund door een goed educatief plan, te laten delen in het belang van de desbetreffende Europese waarden.

2. Huis Doorn

Symbolische waarde voor Europese geschiedenis

Huis Doorn heeft na de Duitse nederlaag tijdens de Eerste Wereldoorlog gediend als laatste woonplaats van de verdreven Duitse ex-keizer Wilhelm II. Het landgoed is ingericht met de bezittingen die hij heeft meegenomen uit zijn paleizen.

Volgens de aanvraag is Huis Doorn een symbool voor de pompeuze Europese hofcultuur in tijden van een zich snel moderniserend Europa. In Huis Doorn wordt de ondergang van de oude monarchistische Europese wereld tastbaar. Behalve het levensverhaal van Wilhelm II, komt in Huis Doorn de geschiedenis aan de orde van het Europa tussen 1871 – 1941. De Eerste Wereldoorlog krijgt daarbinnen ook aandacht.

Symbolische waarde voor Europese cultuur

Huis Doorn symboliseert volgens de aanvraag het einde van de oude Duitse monarchie. De site belichaamt daarmee volgens Huis Doorn de overgang van het oude monarchistische Europa naar het moderne, geïndustrialiseerde Europa. Het ensemble is als het ware een 'dynastieke microkosmos', die er van getuigt hoe ver de Duitse keizer van de actuele ontwikkelingen in Europa verwijderd was.

Symbolische waarde voor Europese eenwording

In de aanvraag wordt een verband gelegd tussen de gebeurtenissen in de Eerste Wereldoorlog en de eenwording. Het ensemble toont hoe het leven er uitzag van een monarch die vasthield aan het oude Europa. Daarmee wordt het breukvlak in de geschiedenis aanschouwelijk gemaakt.

Aansluiting op de vier thema's: Tolerantie & Recht, Mobiliteit & Maakbaarheid, Cultuur & Sport, Geld & Koopmanschap.

In de aanvraag wordt gerefereerd aan het thema *Tolerantie & Recht*. Huis Doorn representeert volgens de aanvraag de tolerantie die het neutrale Nederland kenmerkt.

Management, draagvlak, continuïteit:

Bezoekersontvangst: Op dit moment ontvangt Huis Doorn ongeveer 27.000 bezoekers per jaar.

Educatie: In Huis Doorn worden rondleidingen gegeven. Daarbinnen wordt aandacht besteed aan het netwerk van Europese vorstenhuizen. Daarnaast wordt tijdens de rondleidingen duidelijk gemaakt dat Wilhelm II in een ontworteld isolement leefde. Er worden kinderrondleidingen, workshops en lesbrieven aangeboden. Ook eigentijdse media zoals YouTube en een eigen beeldbank worden ingezet voor educatieve doeleinden.

Conclusie en advies

Huis Doorn representeert op biografische wijze een bepaald facet van de nadagen van een monarchistisch tijdperk. In Europa zijn vanaf de 18^e eeuw grote vorstenhuizen onttroond. Huis Doorn bevat objecten die spreken van het sluitstuk van een klein stukje van die geschiedenis. Dat gegeven alleen, en vooral de beperking van een biografische invalshoek, is in de ogen van de raad te mager om een voordracht voor een Europees Erfgoedlabel op te baseren.

3. Vredespaleis

Symbolische waarde voor Europese geschiedenis

Het Vredespaleis in Den Haag huisvest enkele internationale gerechtelijke instellingen en organisaties, waaronder het Internationaal Gerechtshof, het Permanent Hof voor Arbitrage en de Bibliotheek van het Vredespaleis. Het wordt gezien als mondiaal symbool voor Vrede en Recht.

Het Vredespaleis is ontstaan in een periode waarin Europa een groot aantal wereldmachten vertegenwoordigde die constant op voet van oorlog met elkaar leefden. Er moest, zo vonden de initiatiefnemers van het

Vredespaleis, een situatie geschapen worden die in het teken van vrede en recht zou staan en gewapende conflicten zou moeten voorkomen. Den Haag werd gekozen als locatie voor een dergelijke instelling. Al in 1899 was hier een Eerste Wereldvredesconferentie gehouden. Na een tweede wereldvredesconferentie in 1907 werd met de bouw van het Vredespaleis begonnen.

De stichting van het Vredespaleis symboliseert de vredesbeweging die op gang kwam binnen en buiten Europa. Daarmee staat het Vredespaleis volgens de aanvraag tevens aan de basis van het moderne Europa.

Symbolische waarde voor Europese cultuur

Het gebouw van het Vredespaleis is een product van een architectuurprijsvraag die in zijn tijd aanleiding gaf voor een felle stijldiscussie. Het ensemble is op te vatten als een compromis van typologieën en bouwstijlen. Het gebouw herbergt een kostbare verzameling van geschenken van naties van over de hele wereld.

Symbolische waarde voor Europese eenwording

Het Vredespaleis is gebouwd in een periode dat Europa moderniseerde en tegelijkertijd een arena vormde voor ongehoorde wapenwedlopen. Als reactie bloeide een ideaal op van wereldvrede, te bereiken door het ontwikkelen van een nieuwe rechtsorde. Het initiatief voor het Vredespaleis werd door de Russische tsaar Nicolaas II genomen.

Aansluiting op de vier thema's: Tolerantie & Recht, Mobiliteit & Maakbaarheid, Cultuur & Sport, Geld & Koopmanschap.

De betekenis van de site sluit aan bij het nationale thema *Tolerantie & Recht*.

Management, draagvlak, continuïteit:

Bezoekersontvangst: Het Vredespaleis beschikt over een nieuw ontvangstcentrum, het *Visitors Centre*. Hier ontvangt men ca. 50.000 bezoekers per jaar, verdeeld over zes dagen per week. In het centrum worden bezoekers geïnformeerd door middel van een audiotour/multimediashow over het Vredespaleis en de daarin gehuisveste colleges. In het weekeinde zijn er rondleidingen door het paleis zelf.

Educatie: In samenwerking met de gemeente Den Haag streeft men ernaar om alle scholieren in Nederland bekend te maken met het Vredespaleis. Daarnaast zijn er speciale ontvangsten voor universiteiten, aparte rondleidingen voor studenten internationaal recht, worden lezingen georganiseerd en is de bibliotheek van het Vredespaleis vrij toegankelijk.

Conclusie en advies

Dat Nederland gekozen werd als locatie om het Hof voor Arbitrage te huisvesten, hield verband met de Nederlandse openheid en zijn destijds neutrale positie in Europa. Nederland heeft in zijn geschiedenis met Erasmus en Grotius aan de wieg gestaan van internationaal recht. Het Vredespaleis is opgericht om de internationale gemeenschap te dienen. Het is belangrijk te weten dat de internationale verhoudingen rond 1900 voor een belangrijk deel werden bepaald door Europese grootmachten.

Europa was echter een kruitvat, met alle gevolgen van dien voor grote delen van de rest van de wereld. Daar moest een einde aan komen. Een Vredespaleis was het antwoord. Inmiddels symboliseert het Vredespaleis de rol van Europa in de wereld.

4. Arp Schnitger, Europees orgelbouwer in Groningen

Symbolische waarde voor Europese geschiedenis

Arp Schnitger is een beroemde orgelbouwer. De Stichting Oude Groninger Kerken is eigenaar van vijf orgels van zijn hand. Deze bevinden zich in dorpskerken in Nieuw Scheemda (1698), Uithuizen (1701), Eenum (1704), Godlinze (1704) en Groningen (1702). De orgels van Schnitger staan volgens de aanvraag bekend om hun uiterlijk, klank en karakter. Hiermee onderscheiden zij zich van andere orgels en heeft Schnitger tijdens zijn leven binnen (Noord-) Europa naam weten te maken. Zijn orgels zijn volgens de aanvraag een toonbeeld van Europees vakmanschap.

Symbolische waarde voor Europese cultuur

De vijf orgels geven een goed overzicht van het werk van deze Europese orgelbouwer, die zowel in Nederland als daarbuiten orgels leverde. Hierdoor ontstond een zakelijk netwerk dat over landsgrenzen heen reikte.

Symbolische waarde voor Europese eenwording

De aanvraag legt de nadruk op het Europese netwerk van handelscontacten.

Aansluiting op de vier thema's: Tolerantie & Recht, Mobiliteit & Maakbaarheid, Cultuur & Sport, Geld & Koopmanschap.

De site sluit aan op het thema Cultuur & Sport. De orgels zijn een exponent van de Noord-Europese orgelcultuur aan het eind van de 17^e en begin van de 18^e eeuw.

Management, draagvlak, continuïteit:

Bezoekersontvangst: De bezoekers van de vijf orgels kunnen in de verschillende dorpskerken terecht. Hiervoor is echter nog geen duidelijke organisatie in het leven geroepen. Evenmin is bekend hoeveel bezoekers verwacht worden.

Educatie: Er is nog geen plan of organisatie in het leven geroepen om educatieve diensten te ontwikkelen.

Conclusie en advies

Orgelmuziek is bepalend geweest in de Europese, religieuze muziekbeleving. Schnitger was in zijn tijd beroemd in Noord-Europa. De reikwijdte van de symbolische betekenis voor Europa is daarmee geografisch zeer beperkt. Bovendien is de aanvraag incompleet. Zo ontbreekt een plan om de orgels toegankelijk en aantrekkelijk te maken voor de huidige en toekomstige Europese jeugd.

5. Linie 1629 Den Bosch

Symbolische waarde voor Europese geschiedenis

Het beleg van 's-Hertogenbosch wordt in de aanvraag omschreven als een militair spektakelstuk waarbij veel Europese militairen betrokken waren. Het is een van de mijlpalen in de Tachtigjarige Oorlog. Het Staatse leger van Frederik-Henrik behaalde er in 1629, met behulp van een plan van waterstaatkundig ingenieur Leeghwater, een opvallende overwinning die de aandacht trok van een aantal Europese vorstenhuizen. De verdedigingslinie beslaat 48 kilometer in omtrek en omvat onder andere de stadsomwalling, de circumvallatielinie en de contravallatielinie.

In de aanvraag wordt het beleg in de context van de eenwording van Nederland en de vreedzame co-existentie beschreven.

Symbolische waarde voor Europese cultuur

Het geografische aspect van de verdedigingslinie was bijzonder en in deze vorm onvertaald in Europa. Destijds heerste in Europa een cultuur van 'mathematische' oorlogvoering, waarvan zorgvuldig ontworpen verdedigingswerken een belangrijk facet waren.

Symbolische waarde voor Europese eenwording

Het beleg kan volgens de aanvraag worden gezien als opmaat voor de Vrede van Münster (1648), waarbij de belangrijkste staatkundige indeling van Europa bepaald werd en ook de Republiek der Nederlanden erkenning vond.

Aansluiting op de vier thema's: Tolerantie & Recht, Mobiliteit & Maakbaarheid, Cultuur & Sport, Geld & Koopmanschap.

De kandidaat benadrukt de ingenieursomgang met het land als exponent van de maakbaarheidsgedachte. Daarnaast illustreert de stad volgens de aanvraag de Nederlandse tolerante omgangsvorm tussen katholieken en protestanten.

Management, draagvlak, continuïteit:

Bezoekersontvangst: De Linie 1629 is dagelijks toegankelijk. De arrangementen worden tussen april en oktober aangeboden. Er is een nieuw bezoekerscentrum in ontwikkeling dat in 2013-2014 moet functioneren als uitvalsbasis voor de Linie. De stad 's-Hertogenbosch is onderdeel van een netwerk van Europese ommuurde steden. De stad organiseert veel rondom het thema van de Linie om het toerisme te stimuleren en bezoekers te informeren over het stadsverleden. Ten behoeve van de communicatie zijn educatieve routes opgezet en wordt gebruikgemaakt van sociale media. In de toekomst (indien er een erfgoedlabel wordt toegekend) stelt de site zich voor het netwerk van ommuurde Europese steden meer in te zetten in de communicatie en educatieve planontwikkeling. Hierin zou transnationale samenwerking verstevigd en uitgebouwd kunnen worden.

Educatie: De site is voornemens per 2013 het pakket educatieve diensten uit te breiden met onder meer erfgoededucatie op locatie en de organisatie van diverse evenementen.

De site heeft reeds een aantal educatieve programma's voor diverse leeftijdsgroepen ontwikkeld en biedt deze onder meer aan via scholen. Met name het Doeboek voor Groene Woudlopers wordt genoemd als educatief project.

Conclusie en advies

De sporen van het beleg en de linie zijn goed zichtbaar gemaakt in de stad en haar ommelanden. Het is bijzonder dat hier een militair ontwerp in de praktijk daadwerkelijk zijn dienst heeft bewezen. Dat een wereldmacht niet door deze linie heen kon breken, was destijds nieuws. De aanvraag omvat een plan dat laat zien dat de stad al jaren bezig is de geschiedenis van de linie te integreren in haar eigen promotionele activiteiten. De linie 1629 is volgens de raad echter onvoldoende onderscheidend in Europees perspectief; de raad ziet onvoldoende aanknopingspunten in het educatieve programma om er het thema 'Europese eenwording' aan te verbinden.

6. Kloosterkwartier Sittard

Symbolische waarde voor Europese geschiedenis

De samengestelde site omvat een aantal religieuze bouwwerken die volgens de aanvraag een symbolische waarde hebben voor de christelijke geschiedenis van Europa.

Symbolische waarde voor Europese cultuur

Het kloosterkwartier is volgens de aanvraag een uiting van een christelijke Europese traditie die teruggaat tot de 12^e eeuw. De kandidaat stelt in de aanvraag dat deze geschiedenis breed gedeeld wordt in Europa en daarom velen zal aanspreken.

Symbolische waarde voor Europese eenwording

Een sequentie in de geschiedenis wordt zichtbaar in de site. Het betreft hier de katholieke geschiedenis, de Franse Revolutie en de moderne natievorming.

Aansluiting op de vier thema's: Tolerantie & Recht, Mobiliteit & Maakbaarheid, Cultuur & Sport, Geld & Koopmanschap.

De kandidaat benadrukt het thema *Tolerantie & Recht*.

Management, draagvlak, continuïteit:

Bezoekersontvangst: De site is gelegen aan de pelgrimsroute naar Santiago de Compostella. Er is een aantal activiteiten voor publiek, zoals de jaarlijks terugkerende St.-Joepmarkt en de St.-Rosaprocessie. Omdat het laatstgenoemde evenement gepaard gaat met een festival, met (kunst)exposities, manifestaties en een kermis, sluit deze volgens de kandidaat goed aan op de belangstellingssfeer van jongere bezoekers. Voorts wordt in de aanvraag een lijst opgesomd met mogelijke initiatieven om meer jongeren in het kloosterkwartier te interesseren. De site rekent volgens de aanvraag op zo'n 60.000 jaarlijkse, toeristische bezoeken aan de stad.

Educatie: Er is sprake geweest van een meester-leerling project bij het werk aan de gebouwen.

Conclusie en advies

Ondanks het gegeven dat kloosterordes in Europees verband opereerden, kan van het kloosterkwartier in Sittard niet worden gezegd dat het daarin een prominente rol heeft vervuld en op die manier bijgedragen heeft aan de loop van de Europese geschiedenis. De raad ziet in de aanvraag geen aanknopingspunten om de site in aanmerking te laten komen voor een nominatie.

7. Romeinse Maasbrug te Cuyk

Symbolische waarde voor Europese geschiedenis

Cuyk was in de oudheid een knooppunt van Romeinse handelsroutes. Kenmerkende zaken als vreedzaam samenleven en een vrij verkeer van kennis en goederen vertonen overeenkomsten met de Europese waarden.

Symbolische waarde voor Europese cultuur

In de aanvraag wordt gerefereerd aan de geschiedenis van het Romeinse Rijk die ten grondslag ligt aan of een voorafspiegeling is van de latere Europese unie. Volgens de aanvraag hebben waarden die uit de Romeinse tijd stammen, zoals rechtszekerheid, vrijheid van godsdienst en gemeenschapszin, een belangrijke doorwerking gehad in de Renaissance en in de Verlichting. Verder zijn de resten van de Romeinse brug voor Nederland een belangrijk archeologisch en historisch monument.

Symbolische waarde voor Europese eenwording

In de aanvraag wordt onder meer verwezen naar de voorbeeldfunctie die keizer Valentinianus en het Romeinse Rijk hebben gehad voor de geschiedenis van de Europese eenwording.

Aansluiting op de vier thema's: Tolerantie & Recht, Mobiliteit & Maakbaarheid, Cultuur & Sport, Geld & Koopmanschap.

De site sluit aan op het thema Mobiliteit & Maakbaarheid. De brug vormde een strategische verbinding in het noordelijke wegennetwerk van de laat-Romeinse periode.

Management, draagvlak, continuïteit:

Bezoekersontvangst: Cuijk ontwikkelt volgens de aanvraag een ambitieus plan om het Romeinse verleden beter zichtbaar te maken voor een breed publiek, onder meer door een replica te plaatsen van de Colossus van Barletta, die waarschijnlijk de beeltenis is van de stichter van de brug (Valentinianus). De site wil mobiele en sociale media inzetten en een educatief programma ontwikkelen voor het primaire en voortgezet onderwijs. Ook denkt de site aan culturele activiteiten rondom de Nijmeegse Vierdaagse, die door Cuijk over de Maas voert via een pontonbrug. De site neemt zich voor om te gaan samenwerken met onder meer Limesprojecten, de Via Romana etc. Het Museum Ceucum is de ontvangstfaciliteit voor de site. Dit museum ontvangt jaarlijks 2.500 bezoekers. De site verwacht dat de bezoekersaantallen na bovengenoemde investeringen tot zullen stijgen tot 10.000.

Educatie: De site onderhoudt relaties met scholen in het primaire en voortgezet onderwijs. Door middel van animaties wordt de Romeinse geschiedenis voor leerlingen aanschouwelijk gemaakt. Jongeren krijgen onder meer excursies aangeboden.

Conclusie en advies

De resten van de brug vormen voor Nederland een bijzonder archeologisch monument. Het is een van de aangetoonde Romeinse bruggen in Nederland. Hoewel sites zich ook onder water mogen bevinden, vindt de raad het toch een bezwaar dat van de brug bovengronds niets te zien is. De gemeente zoekt om die reden naar manieren, met gebruikmaking van eigentijdse media, om de Romeinse geschiedenis te visualiseren.

De brug staat in relatie tot grotere projecten als de Via Romana en het Limesproject. Ondanks deze grotere context is de betekenis van het object te klein, ook in Europees verband. De verwachting is bovendien dat bij Utrecht, in de context van het Limesproject, veel grotere vondsten gedaan zullen worden.

8. Het Nationale park de Hoge Veluwe

Symbolische waarde voor Europese geschiedenis

De geschiedenis van het park is nauw verbonden aan de biografie van het echtpaar Kröller Müller dat in 1935 het park oprichtte. Het park omvat een natuurgebied, een jachtslot, beeldentuin en een museum met de kunstcollectie van het echtpaar. De ondernemer Kröller speelde met diens Rotterdamse handels- en schapvaartmultinational een rol in de Europese economie.

Symbolische waarde voor Europese cultuur

Mevrouw Müller verzamelde werk van moderne Europese kunstenaars, onder wie Vincent van Gogh. In de aanvraag wordt met name de uniciteit van de site benadrukt. In internationaal opzicht staat het park om die reden in hoog aanzien. Het herbergt immers een befaamde collectie moderne Europese kunst, een jachtslot van Berlage, een rijk brongebied in het park en het grootste beeldenpark in Europa.

Symbolische waarde voor Europese eenwording

In de aanvraag wordt geen relatie gelegd tussen de geschiedenis van de site en de geschiedenis van de Europese eenwording. In de aanvraag worden Europese waarden in verband gebracht met kenmerken van het park. Zo wordt de rol van weldoener in de context van de Europese waarde 'solidariteit' geplaatst.

Aansluiting op de vier thema's: Tolerantie & Recht, Mobiliteit & Maakbaarheid, Cultuur & Sport, Geld & Koopmanschap.

De site heeft raakvlakken met de thema's cultuur en koopmanschap.

Management, draagvlak, continuïteit:

Bezoekersontvangst: Het museum ontvangt volgens de aanvraag 300.000 bezoekers per jaar. Park en museum vormen een aantrekkelijke dag attractie.

Educatie: Het park onderhoudt relaties met scholen in het primair en voortgezet onderwijs. Ook buitenlandse scholen bezoeken het park. Jaarlijks brengen volgens de aanvraag 35.000 kinderen in schoolverband een bezoek aan het museum. Het museum ontwikkelt, in samenwerking met scholen, educatieve programma's. Hiervoor is een educatief medewerker aangesteld. De site is voornemens om een aantal publicaties over de stichters en hun park uit te geven. Hieraan zullen educatieve programma's verbonden worden. Het bezoekerscentrum wordt vernieuwd en zal prominenter in beeld worden gebracht in de context van Europese beleidsthema's, zoals biodiversiteit en ecosysteemdiensten.

Conclusie en advies

In het park worden natuur en cultuur gecombineerd. De invalshoeken ondernemerschap, met het mecenaat van de stichters en de aanwezigheid van werk van Van Gogh, maken van het park een unieke site. De Europese dimensie is echter zeer zwak vormgegeven in de aanvraag. De nadruk ligt op de biografische geschiedenis van de stichters. De verbinding met Europese waarden wordt daardoor op geen enkele wijze niet gelegd.

Met vriendelijke groet,

Joop Daalmeijer
Voorzitter

~~Jeroen~~ Bartelse
Algemeen secretaris